

Andrzej Węgliński¹

**ZASTOSOWANIE METODY ZARZĄDZANIA
RYZYKIEM ZACHOWAŃ PRZEMOCOWYCH
W METODYCE WYKONANIA DOZORÓW
KURATORSKICH**

**APPLICATION OF RISK MANAGEMENT METHOD
OF VIOLENT BEHAVIOR BY PROBATION OFFICERS**

Otrzymano: 09.10.2019 Zaakceptowano: 19.02.2020 Opublikowano: 17.03.2020

DOI: 10.5604/01.3001.0013.9030

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

W artykule na podstawie badań przekrojowych z zastosowaniem „Arkusza SAVRY”, dokonano analizy czynników ryzyka i zasobów ochronnych podopiecznych kuratorów sądowych. Okazało się, że podopieczni kuratorów na tle nieletnich charakteryzują się istotnie niższym poziomem historycznych, społecznych i indywidualnych czynników ryzyka wystąpienia zachowań o charakterze przemocy. Tylko u nielicznych podopiecznych kuratorów rozpoznano typ totalnego niedostosowania.

Słowa kluczowe; profilowanie podopiecznych kuratorów sądowych, metoda zarządzania ryzykiem zachowań przemocowych

¹ Dr hab. Andrzej Węgliński, prof. UMCS, Zakład Pedagogiki Resocjalizacyjnej, Instytut Pedagogiki UMCS, autor do korespondencji: Andrzej Węgliński, e-mail: awegliński@poczta.umcs.lublin.pl, ORCID: 0000-0002-2050-5749.

Abstract

On the basis of cross-sectional studies using the “SAVRY” form, the article analyzes risk factors and protection resources of persons supervised by probation officers. It turned out that those under the supervision of probation officers, when compared with juveniles detained in a detention home, are characterized by a significantly lower level of historical, social and individual violence risk factors. Only in a very few under supervision by probation officers the total-maladjustment type was diagnosed.

Key words: profiling of persons supervised by probation officers, violence risk management method

Wprowadzenie

Obecnie w wielu krajach model pracy służb społecznych, oficerów probacji został podporządkowany metodzie „zarządzania przypadkiem” (*case management*), w ramach której pracownik tych służb, „menedżer przypadku”, staje się administratorem bądź organizatorem pewnego zakresu usług socjalnych dostosowanych do potrzeb podopiecznego². W tej metodzie sprawowania dozoru oficer probacji (*probation officer*) w ramach kompleksowego zarządzania przestępcą (*end to end offender management*) z kuratora identyfikującego się z zasadami caseworku staje się menedżerem przestępcy (*offender manager*) odpowiedzialnym za ocenę realizowanych zobowiązań, motywowanie osoby dozorowanej do zaangażowania się w programy interwencyjne i ewaluację osiągniętych rezultatów³.

Strategia wykonania dozoru nad podopiecznym oparta na metodzie zarządzania ryzykiem (*risk management*) zostaje ukierunkowana na skuteczne ograniczanie ryzyka recydywy. Dlatego wszelkie kontrolne oraz pomocowe działania kuratora muszą koncentrować się wokół tych obszarów problemowych występujących u podopiecznego, które stanowią czynniki ryzyka przestępczości powrotnej. Priorytetowym zadaniem służb probacyjnych (kuratorskich) staje się ochrona społeczeństwa i samych podopiecznych przed kolejnymi przestępstwami. Aby ten proces był efektywny, należy

² Z. Ostrihanska, *Diagnoza w pracy kuratora sądowego*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. T. Jedynak, K. Stasiak, Warszawa 2008, s. 171–192.

³ M. Muskała, *Służba kuratorska w Anglii i Walii*, „Probacja” 2015, nr 1, s. 51–66.

pracowników tych służb wyposażyc w określone strategie interwencyjne potwierdzone wynikami badań naukowych (*evidence based practice*). Działalność służb probacyjnych zaczyna koncentrować się wokół wykonania dwóch zadań: identyfikacji indywidualnych czynników ryzyka recydywy (*risk assessment*) oraz planowania i realizacji interwencji zorientowanych na czynniki ryzyka zdiagnozowane u osób pozostających pod dozorem (*risk management*). Identyfikacja indywidualnych czynników ryzyka recydywy, określana jako „ocena ryzyka” lub „szacowanie ryzyka”, polega na ustaleniu występujących u osób dozorowanych obszarów problemowych (czynników kryminogennych), które w świetle badań empirycznych są skorelowane z przestępczością powrotną. Rzetelne oszacowanie ryzyka recydywy podopiecznych kuratorów sądowych oznacza konieczność wyposażenia pracowników tych służb w wystandaryzowane narzędzia służące do oceny potrzeb kryminogennych (*criminogenic needs*), które są synonimem każdej sytuacji problemowej specyficznej dla osoby dozorowanej i wymagają podjęcia natychmiastowej interwencji pomocowej lub korekcyjnej, aby nie doszło do recydywy przestępczej. W polskiej literaturze kryminologicznej termin *need principle* tłumaczy się jako „potrzeba kryminogenna” lub „czynnik kryminogenny”. Potrzeby kryminogenne są dynamicznymi czynnikami ryzyka bezpośrednio związanymi z zachowaniem przestępnym. Do potrzeby kryminogennych zalicza się np. nadużywanie alkoholu, środków odurzających czy psychotropowych, postawy antyspołeczne, destrukcyjne praktyki wychowawcze rodziców, słabe relacje interpersonalne, negatywne środowisko kolegów, problemy edukacyjne itp.⁴

W metodyce opartej na metodzie zarządzania ryzykiem wyjściowym zadaniem kuratorów jest zbieranie informacji o czynnikach ryzyka powrotności do przestępstwa, a następnie profilowanie osób dozorowanych do grup zróżnicowanych pod względem cech ryzyka niepowodzenia dozoru mierzonego wskaźnikiem recydywy. Oznacza to konieczność wyposażenia kuratorów w odpowiednie, rzetelne, sprawdzone, wiarygodne, ustrukturyzowane narzędzia szacowania ryzyka recydywy. W modelu RNR właściwa diagnoza sprowadza się do rzetelnego rozpoznania predyktorów przyszłej aktywności przestępczej osoby dozorowanej. Czynni-

⁴ A. Barczykowska, S. Dzierżyńska-Breś, *Profilaktyka oparta na wynikach badań naukowych* (evidence based practice), „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 4; B. Stańdo-Kawecka, *Wybrane problemy profesjonalizacji organów probacyjnych i klasyfikacji sprawców oddanych pod dozór do grup ryzyka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, Tom XXXIII, no. 3617, Wrocław 2014, s. 11–39.

ki te mogą mieć charakter statyczny bądź dynamiczny. Czynniki statyczne mogą się zmienić tylko w jednym kierunku, tj. nasilić się, powodując wzrost ryzyka. Natomiast czynniki dynamiczne mogą się zmieniać w obu kierunkach w określonym czasie, a to może wpływać na zachowania sprawcy i ograniczenie prawdopodobieństwa jego recydywy. Granice skutecznej resocjalizacji osób dozorowanych wyznacza układ tzw. statycznych czynników ryzyka (*static risk factors*), czyli empirycznych predyktorów przyszłych zachowań przestępczych. Do tych czynników zalicza się takie cechy, jak: 1) rodzaj popełnionego przestępstwa, 2) długość wyroku, 3) nadużywanie narkotyków i alkoholu, 4) wiek, 5) uprzednie leczenie psychiatryczne, 6) przynależność do subkultury przestępczej. Wyodrębnienie i oszacowanie nasilenia tych czynników będzie decydować o szansach skutecznej resocjalizacji. Do czynników dynamicznych należą; impulsywność, agresywność, poszukiwanie wrażeń, skłonność do manipulacji, myślenie antyspołeczne, powiązanie ze środowiskiem przestępczym, sytuacja rodzinna, przebieg edukacji, sposób spędzania czasu wolnego czy uzależnienia od substancji psychoaktywnych⁵.

W ostatnim okresie w resorcie sprawiedliwości wykonano prace zmierzające do powiązania programowanych oddziaływań resocjalizacyjnych w metodyce pracy kuratorów sądowych z oceną ryzyka powrotności na drogę przestępstwa oraz koniecznością zakwalifikowania osób dozorowanych do odpowiedniej grupy ryzyka wystąpienia recydywy⁶. Treść tych aktów prawnych wyraźnie wpisuje się w nową strategię pracy służb pomocowych i probacyjnych opartą na procedurze zarządzania przypadkiem (*case management*), w której rola pracownika służb społecznych, kuratora sądowego zostaje ograniczona do pełnienia funkcji administratora świadczonych usług oraz do wykonywania czynności kontrolno-prewencyjnych, polegających na monitorowaniu zgodności zachowania osób dozorowanych z zaleceniami sądu i zapobiegania przyszłym zachowaniom kryminalnym skazanych⁷.

⁵ D.A. Andrews, J.L. Bonta, *The Psychology of Criminal Conduct*, New Providence 2010, s. 67–68.

⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2013, poz. 335); Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016, poz. 969).

⁷ D. Ward, J. Scott, M. Lacey, *Probation: Working for Justice*, Oxford University, 2002; C. Davis, S. Bahr, C. Ward, *The process of offender reintegration: Perceptions of what helps prisoners reenter society*, "Criminology and Criminal Justice" 2012, vol. 13 (4), s. 446–469.

Zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi, sądowi kuratorzy dla dorosłych mogą zaklasyfikować osobę dozorowaną do jednej z trzech grup ryzyka powrotu do przestępstwa: 1) obniżonego ryzyka (grupa A); 2) podstawowej (grupa B); 3) podwyższonego ryzyka (grupa C)⁸. Z ośmiu cech, które pozwalają kuratorowi zaliczyć osobę dozorowaną do grupy podwyższonego ryzyka, zaledwie trzy mogą spełniać funkcje dynamicznych czynników ryzyka. Należą do nich: uzależnienie od alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych; sprawstwo przemocy domowej i pozostawanie z osobą pokrzywdzoną we wspólnym gospodarstwie domowym w okresie próby; związanie się z subkulturami przestępczymi lub grupami mającymi związek ze środowiskiem przestępczym. Proponowany układ determinantów powrotnej przestępczości odbiega od ukształtowanej na gruncie modelu RNR struktury centralnych czynników ryzyka (*central eight*), wśród których tylko jedna cecha (kryminalna przeszłość) ma charakter czynnika statycznego⁹.

W założeniach ministerialnych zaklasyfikowanie osób dozorowanych do grup ryzyka ma na celu: poprawę bezpieczeństwa publicznego przez obniżeniu poziomu powrotności do przestępstwa osób poddanych oddziaływaniom kuratorskiej służby sądowej, dostosowanie rodzaju i intensywności oddziaływań kuratorów do rozpoznanych czynników ryzyka, wyeliminowanie prowadzenia trudnych dozorów przez kuratorów społecznych, wprowadzenie czytelnych i obiektywnych kryteriów podziału spraw według stopnia trudności (tzw. grup ryzyka), usprawnienie procedur pracy z dozorowanym z uwzględnieniem odpowiedniej częstotliwości i zalecanych terminów. Zaklasyfikowanie osób dozorowanych do sprofilowanych grup ryzyka recydywy, ma ułatwić kuratorowi zarządzanie usługami oraz umożliwić dostosowanie sposobu zarządzania dozorami do standardów zawartych w europejskich regułach probacyjnych¹⁰. Niestety kuratorzy sądowi przy klasyfikowaniu dozorowanych do grup ryzyka nie zostali wyposażeni w rzetelne narzędzia pomiarowe. Klasyfikacja

⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016, poz. 969).

⁹ M. Sztuka, *Szacowanie ryzyka w pracy kuratora Polskie rozwiązania i ich odpowiedniki w rozwiniętych systemach zachodnich*, w: M. Konopczyński, Ł. Kwadrans, K. Stasiak, *Polska kuratela sądowa na przelomie wieków nadzieje, oczekiwania, dylematy*, redakcja naukowa, Impuls, Kraków 2016, s. 80–91.

¹⁰ B. Stańdo-Kawecka, *op. cit.*, s. 11–39.

nie opiera się na sprawdzonych technikach prognostycznych. Kurator orzeka o przypisaniu dozorowanego do grupy ryzyka na podstawie dowolnie wyróżnionych przez ustawodawcę czynników ryzyka. Wyznaczona rozporządzeniem procedura w zakresie doboru czynników (przesłanek klasyfikacji) nie odwołuje się do uzasadnień teoretycznych ani dowodów empirycznych¹¹.

W przeprowadzonych i opisanych w dalszej części artykułu badaniach własnych do oceny czynników ryzyka i zasobów ochronnych skazanych pozostających pod dozorem kuratorów sądowych zostanie zastosowany „Arkusz Oceny Ryzyka Wystąpienia Zachowań Przemocowych u Młodzieży – SAVRY” (*Structured Assessment of Violence Risk in Youth*), którego autorami są: R. Borum, P. Bartel, A. Forth¹². „SAVRY” w warunkach polskich był wykorzystywany do badania nieletnich skierowanych do zakładowych instytucji resocjalizacyjnych. Okazało się, że badani nieletni ogólnie charakteryzowali się wysokim nasileniem historycznych oraz indywidualnych czynników ryzyka, a także niemal całkowitym brakiem czynników ochronnych¹³. W dalszej części zostaną zaprezentowane wyniki badań przeprowadzone przez autora artykułu „Arkuszem SAVRY” obrazujące poziom i cechy nasilenia czynników ryzyka i zasobów ochronnych w grupie osób skazanych, dozorowanych przez kuratorów sądowych dla dorosłych na tle nieletnich nadzorowanych przez kuratorów rodzinnych.

Zamierzenia poznawcze

Przedmiotem badań własnych będzie próba rozpoznaniu i analizy cech czynników ryzyka wystąpienia przemocy w funkcjonowaniu skazanych pozostających pod dozorem kuratorów sądowych. Dodatkowo postanowiono sprawdzić, czy rozpoznane czynniki ryzyka i zasoby ochronne

¹¹ M. Sztuka, *op. cit.*, s. 80–91.

¹² J.K. Gierowski, *Czynniki ryzyka i opiniowanie przemocy u adolescentów*, „Farmakoterapia w psychiatrii i neurologii” 2005, tom 21, z. 2, Zakład Psychologii Lekarskiej Katedry Psychiatrii CM UJ, Instytut Ekspertyz Sądowych w Krakowie; A. Barczykowska, S. Dzierżyńska-Breś, M. Muskała, *Systemy oddziaływań resocjalizacyjnych Anglii i Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Poznań 2015, s. 70.

¹³ J.K. Gierowski, A. Haś, *Konfiguracja czynników ryzyka, wybrane cechy osobowości i funkcjonowanie nieletnich w zakładzie poprawczym*, w: J.M. Stanik, *Problemy profilaktyki oraz interwencji społecznej i prawnej wobec zjawisk paraprzestępczych i przestępczych*, Warszawa 2007, s. 189–207.

różnicują osoby dozorowane na tle nieletnich nadzorowanych przez kuratorów rodzinnych. Należy oczekiwać, że osoby skazane pozostające pod dozorem kuratorów sądowych będą się charakteryzować odmienną konfiguracją czynników ryzyka i zasobów ochronnych z uwagi na dotychczasową biografię przestępczą (proces kryminogenezy) i zaawansowany poziom wykolejenia społecznego.

W zaprojektowanych badaniach zamierzano uzyskać odpowiedzi na następujące pytania szczegółowe:

1. Jakie są cechy historycznych, społecznych i indywidualnych czynników ryzyka wystąpienia zachowań przemocowych w grupie podopiecznych kuratorów sądowych?
2. Jakie są cechy czynników chroniących przed ryzykiem zachowań przemocowych w grupie podopiecznych kuratorów sądowych?
3. Jakie są typy niedostosowania społecznego badanych podopiecznych kuratorów sądowych?
4. Czy i jakie są różnice w poziomie czynników ryzyka zachowań przemocowych i zasobów ochronnych w grupie skazanych dozorowanych przez kuratorów sądowych na tle nieletnich pozostających pod nadzorem kuratorów rodzinnych?

Z uwagi na brak badań poświęconych analizie czynników ryzyka wystąpienia przemocy w grupie skazanych dozorowanych przez kuratorów dla dorosłych na tle nieletnich, pozostających pod nadzorem kuratorów rodzinnych, w odpowiedzi na pytanie czwarte nie sformułowano hipotezy roboczej. Uzyskany materiał empiryczny będzie podstawą do określenia poziomu rozpoznawanych czynników ryzyka i zasobów ochronnych w porównywanych grupach podopiecznych kuratorów sądowych.

Do analizy czynników ryzyka i zasobów ochronnych podopiecznych kuratorów sądowych zastosowano „Arkusze Oceny Ryzyka Wystąpienia Zachowań Przemocowych u Młodzieży – SAVRY”. Za pomocą „SAVRY” można rozpoznać cztery kategorie danych wśród których wyróżniono 24 wskaźniki ryzyka oraz 6 wskaźników ochronnych (zapobiegawczych). Każdy wskaźnik zawarty w „SAVRY” jest oceniany w skali 3-stopniowej: nasilenie objawów określa się jako niskie (ocena 0), umiarkowane (ocena 1) lub wysokie (ocena 2). Przyjmuje się, że im wyższe wyniki uzyska osoba badana w grupie wskaźników ryzyka, tym większe jest prawdopodobieństwo, że w przyszłości ujawni ona zachowania o charakterze przemocy. Wśród wskaźników ryzyka wystąpienia zachowań z użyciem przemocy wyróżnia się: 10 czynników historycznych (maks. ocena to 20 pkt), 6 czynników

społecznych (maks. 12 pkt), 8 czynników indywidualnych (maks. 16 pkt) oraz 6 czynników ochronnych, które oceniane są w skali 2-stopniowej, gdzie 1 pkt oznacza jego występowanie, a 0 pkt oznacza brak wskaźnika ochronnego (maks. 12 pkt). Do zakodowania wyników w „SAVRY” wykorzystano informacje uzyskane od kuratorów sądowych na temat 42 osób dozorowanych i równolicznej grupy nieletnich nadzorowanych przez kuratorów rodzinnych. W badanej grupie osób dozorowanych znajdowali się skazani zaklasyfikowani do grupy obniżonego ryzyka (31%), grupy podstawowej (36%) oraz grupy podwyższonego ryzyka (33%) przestępczości powrotnej. Osoby dozorowane legitymowały się głównie wykształceniem zawodowym (38%) i średnim (24%). W badanej grupie 19% skazanych ukończyło szkołę podstawową, a tylko dwóch dozorowanych zdobyło wykształcenie wyższe (5%). Analizując stan cywilny badanych osób można zauważyć, że aż 60% skazanych to kawalerowie, a tylko 19% to osoby żonate. Ponadto 67% osób dozorowanych objętych badaniami zamieszkuje w dużych miastach (powyżej 50 tys. mieszkańców), a tylko co piąty skazany mieszka w środowisku wiejskim (21%). Analizując długość orzeczonego środka probacyjnego można stwierdzić, że większość skazanych miała orzeczony dozór do 3 lat (62%). W przypadku, co trzeciej z badanych osób okres dozoru wynosił do 5 lat (33%), a tylko dwie osoby miały być dozorowane w okresie powyżej 9 lat (5%). W grupie osób dozorowanych dominowały przestępstwa popełnione z użyciem agresji i przemocy (40%), a także przestępstwa przeciwko rodzinie (21%) oraz przestępstwa pospolite (36%) i związane z posiadaniem środków odurzających (17%). Na podstawie zebranych opinii można stwierdzić, że co drugi z badanych popełnił przestępstwo indywidualnie, bez udziału osób trzecich (52%). Z analizy biografii przestępczej osób dozorowanych wynika, że w opisywanej grupie dominowali skazani, którzy byli notowani jeden (38%) lub dwa i więcej razy (38%). Ponadto, co trzecia skazana osoba miała przed orzeczeniem dozoru wyrok w zawieszeniu (31%) lub orzeczoną karę ograniczenia wolności (9%) oraz wyrok z bezwzględną karą pozbawienia wolności w wysokości do 3 lat (9%). Tylko jedna osoba dozorowana w okresie nieletniości przebywała w zakładzie poprawczym (2%).

Natomiast w badanej grupie nieletnich chłopców pozostających pod nadzorem kuratorów rodzinnych dominowały osoby w przedziale wieku od 16 do 17 lat. Przeciętna wieku wynosiła 16,5 roku. Wszyscy nieletni byli uczniami szkół gimnazjalnych. W opisywanej grupie najwięcej było uczniów pierwszych klas gimnazjum (48%). Średnia długość wykonywa-

nego nadzoru wynosiła 18 miesięcy. Opisywani nieletni charakteryzowali się zaburzeniami w zachowaniu (57%), niedojrzałą osobowością (57%), zmianami nastroju (33%), objawami nerwicowymi (24%), zachowaniami suicydalnymi (21%) oraz zaburzeniami osobowości (16%). W obszarze inicjacji toksycznej palenie papierosów dotyczyło aż 74% nieletnich, częsty kontakt z alkoholem stwierdzono w podgrupie 43%, a zażywanie narkotyków odnotowano u 12% badanych chłopców. W zakresie innych symptomów demoralizacji zaobserwowano występowanie: agresji werbalnej (43%), agresji fizycznej (26%), systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego (26%), przynależność do grup chuligańskich (25%), akty wandalizmu (21%), włóczęgostwo (10%) oraz nierząd (7%). Opisywani podopieczni kuratorów sądowych dopuścili się kradzieży, włamań i rozbojów. Pierwszy czyn karalny z reguły miał miejsce przed 15. rokiem życia. W okresie małoletniości (przed 13. rokiem życia) czyny zabronione prawem miały miejsce u co piątego z badanych.

Interpretacja uzyskanych wyników badań

Za pomocą „Arkusza SAVRY” można opisać 24 czynniki ryzyka oraz 6 wskaźników ochronnych, które składają się na cztery grupy danych: a) historyczne czynniki ryzyka (obejmują zachowania o charakterze przemocy doświadczanej w przeszłości – 10 kategorii); b) społeczne czynniki ryzyka (zawierające opis relacji interpersonalnych, kontaktów z rodziną i rówieśnikami – 6 kategorii); c) indywidualne czynniki ryzyka (służące do rozpoznania postaw i funkcjonowania jednostki w aspektach psychologicznych oraz behawioralnych – 8 kategorii); d) wspierające (ochronne) czynniki łagodzące negatywne działanie czynników ryzyka – (6 kategorii). W czasie kodowania wyników do „Arkusza SAVRY” czynniki ryzyka oceniane są na skali trzystopniowej: (nasilenie niskie – 0 pkt; umiarkowane – 1 pkt; wysokie – 2 pkt). Natomiast czynniki ochronne oceniane są na skali dychotomicznej: (nie występują – 0 pkt; występują – 1 pkt). W tabeli poniżej zestawiono wyniki obrazujące historyczne czynniki ryzyka w grupie osób dozorowanych (D) oraz nieletnich nadzorowanych przez kuratorów rodzinnych (N).

Tabela 1. Historyczne czynniki ryzyka w grupie osób dozorowanych na tle nieletnich nadzorowanych przez kuratorów sądowych

Czynniki		Niski		Przeciętny		Wysoki		Istotność różnic
		N1	%	N2	%	N1	%	
Występujące w przeszłości zachowania o charakterze przemocy	D	18	43	13	31	11	26	df=2 chi=5,90 p<0,05
	N	8	19	21	50	13	31	
Występujące w przeszłości zachowania przestępcze bez użycia przemocy	D	22	52	12	29	8	19	df=2 4,29 p<0,11
	N	14	33	21	50	7	17	
Wczesne pojawienie się aktów przemocy	D	27	64	7	17	8	19	df=2 chi=5,76 p<0,05
	N	16	38	12	29	14	33	
Zakończone z niepowodzeniem próby nadzoru czy interwencji	D	33	78	7	17	2	5	df=2 chi=18,08 p<0,001
	N	14	33	17	41	11	26	
Samouszkodzenia i próby samobójcze	D	32	76	8	19	2	5	df=2 chi=0,73 p<0,69
	N	30	71	8	19	4	10	
Obserwowanie przemocy w domu	D	22	52	9	22	11	26	df=2 chi=15,93 p<0,001
	N	11	26	27	64	4	10	
Celowe zadawanie bólu fizycznego i zaniedbywanie w dzieciństwie przez opiekunów	D	30	72	6	14	6	14	df=2 chi=8,59 p<0,01
	N	21	50	18	43	3	7	
Przestępczość rodziców/opiekunów	D	28	67	6	14	8	19	df=2 chi=10,37 p<0,01
	N	20	48	19	45	3	7	
Zaburzenia ciągłości więzi z opiekunem	D	24	57	6	14	12	29	df=2 chi=7,52 p<0,02
	N	15	35	17	41	10	24	
Trudności szkolne	D	16	38	19	45	7	17	df=2 chi=14,62 p<0,001
	N	2	5	25	60	15	35	

Źródło: Badania własne.

Z danych zawartych w tabeli wynika, że w grupie osób dozorowanych w zakresie zachowań o charakterze przemocy doświadczanej w przeszłości dominowały: zaburzenia ciągłości więzi z opiekunem (29%), obserwowanie przemocy w domu (26%) oraz zachowania o charakterze przemocy (26%). Wymienione cechy wskazują brak ciągłości wpływu osób znaczących wychowawczo i cechy dysfunkcjonalności środowiska rodzinnego osób dozorowanych. Natomiast w grupie nieletnich wysokie wyniki w zakresie opisywanych historycznych czynników ryzyka kuratorzy odnotowali doświadczanie: trudności szkolnych (35%) oraz wczesnego pojawienia się aktów przemocy (33%).

Z dokonanej oceny istotności różnic w rozkładzie odpowiedzi wynika, że osoby dozorowane były istotnie statystycznie mniej zagrożone przeszłymi czynnikami ryzyka na tle nieletnich nadzorowanych przez kuratorów sądowych przede wszystkim w zakresie: obserwowania przemocy w domu ($p < 0,001$); trudności szkolnych ($p < 0,001$); doświadczania bólu fizycznego i zaniedbywanie w dzieciństwie przez opiekunów ($p < 0,01$) oraz występowania przestępczości rodziców/opiekunów ($p < 0,01$).

Następnie dokonano oceny ogólnego poziomu nasilenia historycznych czynników ryzyka w opisywanych grupach podopiecznych kuratorów sądowych. Uzyskane wyniki zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 2. Ogólny poziom historycznych czynników ryzyka w grupie osób dozorowanych na tle nieletnich podopiecznych kuratorów rodzinnych

Poziom	Osoby dozorowane (n=42)		Nieletni (n=42)		Istotność różnic
	N	N	N	%	
wysoki (13–20 pkt)	7	17	8	19	df=2 chi=9,82 p<0,01
umiarkowany (8–12 pkt)	6	14	18	43	
niski (0–7 pkt)	29	69	16	38	

Źródło: Badania własne.

Z zaprezentowanych informacji wynika, że w grupie osób dozorowanych dominował niski poziom nasilenia historycznych czynników ryzyka (69%). Natomiast w grupie nieletnich najwięcej podopiecznych kurato-

rów rodzinnych doświadczało umiarkowanego nasilenia przeszłych czynników ryzyka o charakterze doświadczanej przemocy (43%). Dokonana analiza istotności statystycznej różnic w rozkładach wyników potwierdza wcześniejsze ustalenia wskazujące, że osoby dozorowane były istotnie mniej zagrożone historycznymi czynnikami ryzyka na tle podopiecznych kuratorów rodzinnych ($p < 0,01$).

W dalszej części analizy materiału empirycznego zostaną zaprezentowane wyniki obrazujące społeczne czynniki ryzyka w porównywanych grupach podopiecznych kuratorów sądowych. Uzyskane informacje zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 3. Społeczne czynniki ryzyka w grupie osób dozorowanych na tle nieletnich nadzorowanych przez kuratorów sądowych

Czynniki		Niski		Przeciętny		Wysoki		Istotność różnic
		N1	%	N2	%	N1	%	
Kontakty z rówieśniczą grupą przestępczą	D	19	45	18	43	5	12	df=2 chi=7,23 p<0,03
	N	9	21	20	48	13	31	
Odrzucenie przez grupę rówieśniczą	D	31	74	8	19	3	7	df=2 chi=1,15 p<0,56
	N	28	67	12	28	2	5	
Wydarzenia stresujące i słabe mechanizmy radzenia sobie	D	16	38	20	48	6	14	df=2 chi=8,70 p<0,01
	N	5	12	24	57	13	31	
Niekonsekwentne oddziaływanie wychowawcze rodziców	D	18	43	10	24	14	33	df=2 chi=36,28 p<0,001
	N	1	2	37	88	4	10	
Brak wsparcia społecznego (osobistego)	D	18	43	16	38	8	19	df=2 chi=5,67 p<0,06
	N	8	19	24	57	10	24	
Przebywanie w społeczności przejawiającej cechy patologii	D	14	33	16	38	12	29	df=2 chi=3,16 p<0,21
	N	7	17	19	45	16	38	

Źródło: Badania własne.

W grupie osób dozorowanych kuratorzy sądowi wysoki poziom społecznych czynników ryzyka zaobserwowali przede wszystkim w zakresie: niekonsekwentnych oddziaływań wychowawczych rodziców (33%) oraz przebywania w społeczności przejawiającej cechy patologii (29%). Natomiast nieletni nadzorowani przez kuratorów rodzinnych doświadczali przede wszystkim wysokiego poziomu zagrożenia społecznymi czynnikami ryzyka wynikającymi z: kontaktu z rówieśniczą grupą przestępczą (31%) i przebywania w społeczności przejawiającej cechy patologii (38%).

Z rozkładu informacji zaprezentowanych w tabeli w zakresie społecznych czynników ryzyka wynika, że grupa osób dozorowanych doświadczała istotnie niższego poziomu zagrożenia, w porównaniu z grupą nieletnich, w zakresie wydarzeń stresujących i słabych mechanizmów radzenia sobie ($p < 0,01$) oraz niekonsekwentnych oddziaływań wychowawczych rodziców ($p < 0,001$), a także kontaktu z rówieśniczą grupą przestępczą ($p < 0,03$). Okazało się, że osoby dozorowane wychowywały się w bardziej korzystnym rodzinnym środowisku wychowawczym oraz utrzymywały kontakty z funkcjonalną grupą odniesienia.

Następnie dokonano oceny ogólnego poziomu nasilenia społecznych czynników ryzyka w opisywanych grupach podopiecznych kuratorów sądowych. Uzyskane wyniki zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 4. Ogólny poziom społecznych czynników ryzyka w grupie osób dozorowanych na tle nieletnich nadzorowanych przez kuratorów sądowych

Poziom	Osoby dozorowane (n=42)		Nieletni (n=42)		Istotność różnic
	N	%	N	%	
wysoki (8–12 pkt)	8	19	13	31	df=2 chi=5,28 p<0,07
umiarkowany (5–7 pkt)	14	33	19	45	
niski (0–4 pkt)	20	48	10	24	

Źródło: Badania własne.

Zestawione w tabeli dane empiryczne potwierdzają wcześniejsze ustalenia. Osoby dozorowane doświadczały niskiego poziomu społecznych czynników ryzyka wystąpienia w przyszłości zachowań o charakterze

przemocy (48%). Natomiast w grupie podopiecznych kuratorów rodzinnych dominował umiarkowany poziom nasilenia opisywanych czynników ryzyka. Jednak co trzeci z badanych nieletnich zetknął się z wysokim poziomem nasilenia społecznych czynników ryzyka (31%). Z dokonanej analizy statystycznej rozkładu nasilenia społecznych czynników ryzyka wynika, że różnice nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej ($p < 0,07$).

W dalszej części analizy materiału empirycznego zostaną zaprezentowane wyniki obrazujące indywidualne czynniki ryzyka w porównywanych grupach podopiecznych kuratorów sądowych. Uzyskane informacje zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 5. Indywidualne czynniki ryzyka zaobserwowane w grupie osób dozorowanych na tle nieletnich nadzorowanych przez kuratorów sądowych

Czynniki		Niski		Przeciętny		Wysoki		Istotność różnic
		N1	%	N2	%	N1	%	
Negatywne postawy (akceptowanie przemocy jako metody rozwiązywania problemów)	D	19	45	13	31	10	24	df=2 chi=10,09 p<0,01
	N	6	14	17	41	19	45	
Skłonność do podejmowania ryzyka / zachowania impulsywne	D	20	48	14	33	8	19	df=2 chi=10,29 p<0,01
	N	8	19	14	33	20	48	
Problemy z nadużywaniem alkoholu, narkotyków	D	21	50	15	36	6	14	df=2 chi=6,23 p<0,04
	N	10	24	22	52	10	24	
Problemy w radzeniu sobie ze złością (problemy z ujawnianiem gniewu, irytacji)	D	22	52	12	29	8	19	df=2 chi=10,17 p<0,01
	N	8	19	20	48	14	33	
Niski poziom empatii i brak wyrzutów sumienia	D	26	62	15	36	1	2	df=2 chi=19,94 p<0,001
	N	9	22	19	45	14	33	
Deficyty uwagi, trudności wynikające z nadpobudliwości (ADHD)	D	33	78	7	17	2	5	df=2 chi=6,53 p<0,04
	N	22	52	14	33	6	14	

Słaba motywacja do poddania się oddziaływaniom reedukacyjno-leczniczym	D	26	62	13	31	3	7	df=2 chi=8,49 p<0,01
	N	13	31	21	50	8	19	
Małe zaangażowanie i zainteresowanie nauką szkolną	D	26	62	11	26	5	12	df=2 chi=31,35 p<0,001
	N	2	5	23	55	17	40	

Źródło: Badania własne.

Z danych zestawionych w tabeli wynika, że w zakresie wysokiego poziomu nasilenia indywidualnych czynników ryzyka w grupie osób dozorowanych dominowały: akceptowanie przemocy jako metody rozwiązywania problemów (24%) oraz skłonność do zachowań impulsywnych (19%) i problemy w radzeniu sobie ze złością (19%). Natomiast grupa nieletnich na poziomie wysokim manifestowała takie zachowania mogące skutkować możliwością wystąpienia przemocy, jak: skłonność do zachowań impulsywnych (48%), akceptowanie przemocy jako metody rozwiązywania problemów (45%), a także małe zaangażowanie i zainteresowanie nauką szkolną (40%). Z dokonanych wyliczeń statystycznych wynika, że osoby dozorowane były istotnie mniej zagrożone indywidualnymi czynnikami ryzyka.

W dalszej części analizy zebranego materiału empirycznego dokonano oceny ogólnego poziomu nasilenia indywidualnych czynników ryzyka w opisywanych grupach podopiecznych kuratorów sądowych. Uzyskane wyniki zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 6. Ogólny poziom indywidualnych czynników ryzyka w grupie osób dozorowanych na tle nieletnich

Poziom	Osoby dozorowane (n=42)		Nieletni (n=42)		Istotność różnic
	N1	%	N2	%	
wysoki (10–16 pkt)	7	17	21	50	df=2 chi=13,15 p<0,001
umiarkowany (7–9 pkt)	5	12	7	17	
niski (0–6 pkt)	30	71	14	33	

Źródło: Badania własne.

Z zestawionych w tabeli informacji wynika, że badane osoby dozоровane doświadczały niskiego poziomu indywidualnych czynników ryzyka (71%). Tylko pojedyncze osoby doświadczały wysokiego poziomu opisywanych czynników ryzyka (17%). Natomiast w grupie podopiecznych kuratorów rodzinnych dominował wysoki poziom indywidualnych czynników ryzyka (50%). Tylko co trzeci z badanych nieletnich doświadczał niskiego poziomu analizowanych czynników ryzyka (33%). Zaobserwowane różnice są istotne statystycznie ($p < 0,001$). W ten sposób wykazano, że osoby skazane pozostające pod dozorem kuratorów dla dorosłych doświadczały istotnie mniej zagrożeń wynikających z opisywanych indywidualnych czynników ryzyka zachowań przemocowych.

Tabela 7. Zasoby ochronne zaobserwowane w grupie osób dozоровanych na tle nieletnich nadzorowanych przez kuratorów sądowych

Czynniki		Nie występują		Występują		Istotność różnic
		N1	%	N1	%	
Zachowania prospołeczne	D	13	31	29	69	df=2 chi=5,85 p<0,02
	N	24	57	18	43	
Silne wsparcie społeczne	D	28	67	14	33	df=2 chi=1,75 p<0,18
	N	22	52	20	48	
Silne więzi uczuciowe	D	22	52	20	48	df=2 chi=0,19 p<0,66
	N	20	48	22	52	
Pozytywna postawa wobec oddziaływań reedukacyjnych i autorytetów	D	9	21	33	79	df=2 chi=12,65 p<0,001
	N	25	60	17	40	
Silna motywacja do osiągnięć szkolnych	D	24	57	18	43	df=2 chi=4,42 p<0,04
	N	33	79	9	21	
„Elastyczna” osobowość, ponadprzeciętna inteligencja, osobowościowe i temperamentalne cechy dojrzałości i „elastyczności”	D	33	79	9	21	df=2 chi=3,50 p<0,06
	N	39	93	3	7	

Źródło: Badania własne.

Następnie poddano analizie cechy i poziom nasilenia zasobów ochronnych w opisywanych grupach podopiecznych kuratorów sądowych. Uzyskane wyniki zestawiono w tabeli 7.

W grupie badanych osób dozorowanych, spośród analizowanych zasobów ochronnych kuratorzy najczęściej obserwowali występowanie: pozytywnej postawy wobec oddziaływań reedukacyjnych i autorytetów (79%) oraz zachowania prospołeczne (69%). W opisywanej grupie najrzadziej odnotowywano manifestowanie cech świadczących o: elastycznej osobowości (21%). Tymczasem w grupie badanych podopiecznych kuratorów rodzinnych, najczęściej obserwowano: silne więzi uczuciowe (52%) oraz silne wsparcie społeczne (48%). W opisywanej grupie nieletnich najrzadziej odnotowywano czynniki ochronne w postaci: elastycznej osobowości (7%) oraz silnej motywacji do osiągnięć szkolnych (21%).

Z dokonanej oceny statystycznej różnic w rozkładach analizowanych cech wynika, że w grupie osób dozorowanych istotnie częściej obserwowano występowanie zasobów ochronnych na tle nieletnich nadzorowanych przez kuratorów rodzinnych.

W dalszej części analizy zebranego materiału empirycznego dokonano oceny ogólnego poziomu nasilenia zasobów ochronnych w opisywanych grupach podopiecznych kuratorów sądowych. Uzyskane wyniki zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 8. Poziom zasobów ochronnych w grupie osób dozorowanych na tle nieletnich nadzorowanych przez kuratorów sądowych

Poziom	Osoby dozorowane (n=42)		Nieletni (n=42)		Istotność różnic
	N1	%	N2	%	
wysoki (4–6 pkt)	14	33	9	21	df=2 chi=10,23 p<0,01
umiarkowany (2–3 pkt)	20	48	11	27	
niski (0–1 pkt)	8	19	22	52	

Źródło: Badania własne.

Z danych zestawionych w tabeli wynika, że w grupie osób dozorowanych dominował umiarkowany (48%) i wysoki (33%) poziom czynników wspierających. Natomiast w grupie nieletnich, najczęściej występował ni-

ski (52%) poziom czynników ochronnych. Wykazane różnice są istotne statystycznie ($p < 0,01$).

W ten sposób można stwierdzić, że kuratorzy sądowi dla dorosłych pracują z osobami skazanymi, u których istotnie częściej, na tle nieletnich, można zaobserwować występowanie zasobów ochronnych, których rozwijanie i stymulowanie może ułatwiać skuteczne oddziaływania resocjalizacyjne skutkujące prospołecznymi postawami osób skazanych i uwewnętrznianie powinności moralnych ułatwiających reintegrację społeczną w warunkach wolności dozorowanej.

W ostatniej części analizy zgromadzonego materiału empirycznego dokonano oceny ogólnych wyników obrazujących poziom czynników ryzyka i zasobów ochronnych w porównywanych grupach podopiecznych kuratorów sądowych. Do oceny istotności statystycznej różnic zastosowano Test Manna-Whitneya. Uzyskane informacje zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 9. Poziom czynników ryzyka i zasobów ochronnych osób dozorowanych na tle nieletnich nadzorowanych przez kuratorów sądowych

Obszary	Osoby dozorowane		Nieletni		M1-M2
	M1	sd1	M2	Sd2	
Historyczne czynniki ryzyka	5,79	5,13	8,40	4,20	-2,61**
Społeczne czynniki ryzyka	4,38	3,89	6,00	2,35	-1,62**
Indywidualne czynniki ryzyka	4,43	3,89	8,71	3,98	-4,28***
Zasoby ochronne	2,93	1,84	2,12	1,58	0,81*

Uwaga: *** – $p < 0,001$; ** – $p < 0,01$; * – $p < 0,05$

Źródło: Badania własne.

Na podstawie informacji zestawionych w tabeli można stwierdzić, że osoby dozorowane na tle nieletnich charakteryzują się istotnie niższym poziomem czynników ryzyka we wszystkich analizowanych obszarach: historycznych ($p < 0,01$), społecznych ($p < 0,01$) i indywidualnych ($p < 0,001$). Ponadto okazało się, że w grupie osób skazanych odnotowano istotnie statystycznie wyższy poziom czynników wspierających (ochronnych) ($p < 0,05$). Ogólnie kuratorzy sądowi dla dorosłych pracują z osobami skazanymi, u których

występuje mniejsze zagrożenie wystąpienia zachowań przemocowych w porównaniu z badanymi podopiecznymi kuratorów rodzinnych. Wykazano także, że osoby dozorowane charakteryzują się zróżnicowaną konfiguracją czynników ryzyka i zasobów ochronnych, co wymusza na kuratorach indywidualne dostosowywanie do profilu podopiecznego bezpośrednich oddziaływań metodycznych oraz środków korekcyjno-kompensacyjnych.

Na podstawie badań z wykorzystaniem „Arkusza SAVRY” i zastosowaniem analizy czynnikowej udało się wyodrębnić określone typy niedostosowania społecznego charakterystyczne dla osób skonfliktowanych z prawem. Uwzględniając określone natężenie i konfigurację czynników ryzyka oraz zasobów ochronnych, J. Gierowski wyróżnił: syndrom „totalnego niedostosowania” – charakteryzujący się największym nasileniem wszystkich grup czynników ryzyka: historycznych, społecznych i indywidualnych oraz bardzo niskim nasileniem czynników ochronnych; syndrom z „zaburzeniami osobowościowymi” – z najniższym nasileniem czynników historycznych i społecznych oraz średnim natężeniem czynników indywidualnych i bardzo wysokim poziomem czynników ochronnych oraz syndrom niedostosowania o charakterze „socjopatycznym”, do którego zaklasyfikowano osoby z uwagi na średnie natężenie czynników historycznych i społecznych oraz bardzo niskie nasilenie czynników indywidualnych i ochronnych¹⁴.

W tabeli 10 zestawiono rozkład wyników obrazujących typy niedostosowania społecznego w porównywanych grupach podopiecznych kuratorów sądowych.

Okazało się, że tylko pojedyncze osoby dozorowane przez kuratorów sądowych dla dorosłych można zaliczyć do grupy totalnie niedostosowanych. Wśród skazanych tylko 12% charakteryzowało się najwyższym poziomem czynników ryzyka w obszarze historycznym i indywidualnym, a 10% w zespole czynników społecznych, a ponadto w przypadku 19% stwierdzono niski poziom czynników ochronnych. Rozkłady wyników w grupie podopiecznych kuratorów rodzinnych są zbliżone, z nieznaczną przewagą wysokich wyników w zakresie czynników indywidualnych (26%) oraz znacznie wyższą podgrupą charakteryzującą się niskim poziomem zasobów ochronnych (52%). Uwidocznione różnice nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej ($p < 0,67$).

¹⁴ J.K. Gierowski, A. Haś, *Konfiguracja czynników ryzyka, wybrane cechy osobowości i funkcjonowanie nieletnich w zakładzie poprawczym*, w: J.M. Stanik, *Problemy profilaktyki oraz interwencji społecznej i prawnej wobec zjawisk paraprzestępczych i przestępczych*, Warszawa 2007, s. 189–207.

Tabela 10. Typ niedostosowania społecznego osób dozorowanych na tle nieletnich nadzorowanych przez kuratorów sądowych

Typ	Osoby dozorowane (n=42)		Nieletni (n=42)		Istotność różnic
	N1	%	N2	%	
Totalne niedostosowanie					
wysoki poziom czynników historycznych (14–20 pkt)	5	12	6	14	df=3 chi=1,56 p<0,67
wysoki poziom czynników społecznych (9–12 pkt)	4	10	6	14	
wysoki poziom czynników indywidualnych (12–16 pkt)	5	12	11	26	
niski poziom czynników ochronnych (0–1 pkt)	8	19	22	52	
Zaburzenia osobowości					
niskie natężenie czynników historycznych (0–6 pkt)	27	64	12	29	df=3 chi=16,11 p<0,001
niskie natężenie czynników społecznych (0–3 pkt)	20	48	5	12	
umiarkowane natężenie czynników indywidualnych (5–11 pkt)	12	29	24	57	
wysoki poziom zasobów ochronnych (4–6 pkt)	14	33	9	21	
Typ socjopatyczny					
umiarkowane natężeniu wpływów historycznych (7–13 pkt)	9	21	24	57	df=2 chi=14,51 p<0,001
umiarkowane natężeniu wpływów społecznych (4–8 pkt)	15	36	31	74	
niski poziom wpływów indywidualnych (0–4 pkt)	25	60	12	29	
niski poziom wpływów ochronnych (0–1 pkt)	7	17	21	50	

Źródło: Badania własne.

Ogólnie na podstawie wyników „Arkusza SAVRY” w opisywanych grupach podopiecznych kuratorów sądowych tylko nieliczne osoby można zaklasyfikować do syndromu totalnego niedostosowania.

Analizując typ niedostosowania w obszarze zaburzeń osobowości można zauważyć, że 64% osób dozorowanych charakteryzowało się najniższym natężeniem historycznych czynników ryzyka: prawie co drugi z podopiecznych kuratorów dla dorosłych doświadczał niskiego poziomu społecznych czynników ryzyka (48%), a co trzeci skazany charakteryzował się umiarkowanym natężeniem indywidualnych czynników ryzyka (29%) oraz wysokim poziomem zasobów wspierających (33%). Natomiast grupa podopiecznych kuratorów rodzinnych w zakresie opisywanego syndromu charakteryzowała się umiarkowanym natężeniem czynników indywidualnych (57%) i niskim natężeniem historycznych czynników ryzyka (29%), tylko nieliczni nieletni doświadczały niskiego natężenia społecznych czynników ryzyka (12%) oraz ujawniali wysoki poziom zasobów ochronnych (21%). Opisane różnice okazały się istotne statystycznie ($p < 0,001$). Ponadto, osoby dozorowane na tle nieletnich istotnie częściej doświadczały niskiego zagrożenia w zakresie historycznych i społecznych czynników ryzyka oraz znacznie częściej dysponowały zasobami ochronnymi. Nieletni podopieczni kuratorów rodzinnych rozwijali się w gorszych warunkach środowiskowo-wychowawczych, negatywnie funkcjonowali w relacjach społecznych, za co była prawdopodobnie odpowiedzialna ich nieprawidłowa osobowość.

W obrazie niedostosowania społecznego o typie socjopatycznym stwierdzono, że aż 60% dozorowanych charakteryzowało się niskim poziomem indywidualnych czynników ryzyka i średnim natężeniu ryzykownych wpływów społecznych (36%). Ponadto, w opisywanej grupie skazanych tylko nieliczne osoby były obarczone umiarkowanym natężeniem historycznych czynników ryzyka (21%) oraz niskim poziomem wpływów czynników wspierających (17%).

Tymczasem w grupie podopiecznych kuratorów rodzinnych w zakresie opisywanego syndromu dominowało umiarkowane natężenie negatywnych wpływów społecznych (74%) oraz historycznych (57%). W opisywanej grupie niski poziom ryzykownych wpływów indywidualnych rozpoznano u 29% nieletnich. Ponadto należy zauważyć, że co drugi z opisywanych podopiecznych charakteryzował się niskim poziomem czynników ochronnych. Ogólnie nieletni z tej podgrupy źle funkcjonowali społecznie z uwagi na niekorzystne warunki rozwojowo-środowisko-

we i niskie nasilenie zasobów ochronnych oraz brak możliwości uzyskania wsparcia społecznego.

Dokonano oceny statystycznej rozkładów odpowiedzi w porównywalnych grupach. Okazało się, że różnice są w wysokim stopniu istotne statystycznie ($p < 0,001$). Osoby dozorowane pozostające pod kontrolą kuratorów dla dorosłych istotnie rzadziej obarczone były socjopatycznym typem niedostosowania rozpoznany na podstawie „Arkusza diagnostycznego SAVRY”. To w pracy z nieletnimi sprawcami czynów karalnych sądowni kuratorzy rodzinni będą zmuszeni do podejmowania oddziaływań opartych na redukcji lęku podopiecznych przed ludźmi, konieczności wszczęcia potrzeby respektowania autorytetów oraz wzbudzenia autorefleksji. W pracy z podopiecznym o cechach socjopatycznych kurator musi wykazać się dokładną empatyczną kontrolą z dużą dozą wyrozumiałości, ale też autentycznego i zintegrowanego oddziaływania, skoncentrowanego na zrealizowaniu podstawowych celów wynikających z orzeczonego dozoru.

Podsumowanie wyników badań

Ocena poziomu ryzyka recydywy sprawcy wyznacza poziom intensywności interwencji korekcyjnych służb kuratorskich. Zgodnie z tym modelem, programy korekcyjne powinny być przede wszystkim adresowane do tych skazanych, u których występuje wiele obszarów problemowych korelujących z przestępczością powrotną (na dozorowanych z grupy średniego i wysokiego ryzyka). Natomiast w pracy z osobą dozorowaną, u której rozpoznano określone zasoby indywidualne i społeczne wystarczające do samodzielnego rozwiązania problemów i samokontroli, kurator powinien unikać nadmiernej presji i dozoru podobnego do tej, jaką wywiera w pracy z podopiecznymi wysokiego ryzyka, gdyż to może skutkować wzrostem nasilenia symptomów asocjalności. W metodzie zarządzania ryzykiem skuteczność programowanych oddziaływań służb kuratorskich uzależniona jest od cech odbiorcy wpływu, nasilenia czynników kryminogennych, od sytuacji w jakiej aktualnie znajduje się podopieczny. W metodyce opartej na metodzie zarządzania ryzykiem wyjściowym zadaniem kuratorów jest zbieranie informacji o czynnikach ryzyka powrotności do przestępstwa, a następnie profilowanie osób dozorowanych do grup zróżnicowanych pod względem nasilenia czynników ryzyka. Zaklasyfikowanie osób dozorowanych do sprofilowanych grup ryzyka recydywy ma ułatwić ku-

ratorowi programowanie indywidualnych oddziaływań wychowawczych w środowisku otwartym.

Niestety kuratorzy sądowi przy klasyfikowaniu osób nadzorowanych do grup ryzyka nie zostali wyposażeni w rzetelne narzędzia pomiarowe. Mając to na uwadze, w badaniach własnych do oceny czynników ryzyka i zasobów ochronnych skazanych pozostających pod dozorem kuratorów sądowych zastosowano „Arkusz SAVRY”, który służy do rozpoznawania ryzyka wystąpienia aktów przemocy w funkcjonowaniu podopiecznych. Ponadto, zastosowana technika umożliwiła rozpoznanie cech i poziomu nasilenia historycznych, społecznych i indywidualnych czynników ryzyka oraz zasobów ochronnych, a także zaklasyfikowanie podopiecznych do zróżnicowanych typów niedostosowania społecznego.

Na podstawie syntetycznej analizy zebranego materiału empirycznego można stwierdzić, że zastosowany „Arkusz SAVRY” doskonale różnicuje cechy i poziom ryzyka oraz zasoby ochronne badanych podopiecznych sądowych kuratorów dla dorosłych oraz nieletnich pozostających pod dozorem sądowych kuratorów rodzinnych. W grupie osób dozorowanych w zakresie zachowań o charakterze przemocy doświadczanej w przeszłości dominowały czynniki świadczące o braku ciągłości wpływu osób znaczących wychowawczo. Ponadto, osoby dozorowane były istotnie statystycznie mniej zagrożone historycznymi czynnikami ryzyka na tle nieletnich nadzorowanych przez kuratorów sądowych ($p < 0,01$). Podopieczni kuratorów dla dorosłych wychowywali się w bardziej korzystnym środowisku rodzinnym. Osoby dozorowane doświadczały niskiego poziomu społecznych czynników ryzyka wystąpienia w przyszłości zachowań o charakterze przemocy. Wysoki poziom społecznych czynników ryzyka dotyczył przede wszystkim braku konsekwencji w oddziaływaniach wychowawczych rodziców. W zakresie indywidualnych czynników ryzyka w grupie skazanych kuratorzy dostrzegali akceptowanie przemocy jako metody rozwiązywania problemów, skłonność do zachowań impulsywnych oraz problemy w radzeniu sobie ze złością. Jednak na tle nieletnich sprawców czynów karalnych osoby dozorowane były istotnie mniej zagrożone indywidualnymi czynnikami ryzyka ($p < 0,001$). Z dokonanej analizy czynników wspierających wynika, że kuratorzy w zachowaniu osób dozorowanych obserwowali pozytywne postawy wobec oddziaływań reedukacyjnych i osób znaczących wychowawczo oraz zachowania prospołeczne. Ogólnie kuratorzy sądowi dla dorosłych pracują z osobami skazanymi, u których istotnie częściej, na tle nieletnich, obserwowano występowanie

zasobów ochronnych ($p < 0,01$). Na podstawie zebranego materiału empirycznego wykazano, że osoby dozorowane na tle nieletnich charakteryzują się istotnie niższym poziomem czynników ryzyka we wszystkich analizowanych obszarach: historycznych ($p < 0,01$), społecznych ($p < 0,01$) i indywidualnych ($p < 0,001$). Ponadto, w grupie osób dozorowanych odnotowano istotnie statystycznie wyższy poziom czynników wspierających ($p < 0,05$). Tylko pojedyncze osoby dozorowane przez kuratorów sądowych dla dorosłych można zaliczyć do grupy totalnie niedostosowanych. Jednak na tych skazanych kuratorzy muszą zwrócić szczególną uwagę, ponieważ będą oni stwarzać znaczne problemy w skutecznym eliminowaniu symptomów asocjalności. Opisywani podopieczni charakteryzują się szczególną skłonnością do zachowań ryzykownych o charakterze przemocy z rozpoznanymi brakami w zakresie empatii i wrażliwości sumienia. Umiejętne rozpoznanie przez kuratorów stwierdzonych u skazanych zagrożeń umożliwi zaplanowanie skutecznej interwencji, nawiązanie współpracy z instytucjami o charakterze profilaktyczno-terapeutycznym i interwencyjnym. Natomiast badani podopieczni kuratorów rodzinnych to nieletni zróżnicowani pod względem typów niedostosowania społecznego rozpoznanych na podstawie zakodowanych przez kuratorów sądowych wyników „SAVRY”. W opisywanej grupie nieletnich można rozpoznać osoby z niskim poziomem ryzyka wystąpienia w przyszłości zachowań o charakterze przemocowym.

Na podstawie zebranych informacji wykazano, że więcej niż co trzeci podopieczny nadzorowany przez kuratora charakteryzuje się niskim poziomem historycznych i indywidualnych czynników ryzyka, a co czwarty z nadzorowanych funkcjonuje w środowisku o niskim zagrożeniu społecznymi czynnikami ryzyka. W stosunku do tej podgrupy, oddziaływania kuratorów muszą być mniej punitywne. Zdecydowanie bardziej łagodne, permissywne, oparte na współdziałaniu oraz empatycznej życzliwości. Nadmierna ingerencja kuratorów w funkcjonowanie tych podopiecznych może przyczynić się do stygmatyzacji i nasilenia symptomów demoralizacji. Kuratorzy sądowi muszą zwrócić szczególną uwagę ujawnione cechy dysfunkcjonalności środowiska rodzinnego podopiecznych, a zwłaszcza na zaburzenia w ciągłości więzi nieletnich z rodzicami lub opiekunami, obserwowanie przemocy w domu rodzinnym, zaniedbywanie opiekuńczo-wychowawcze, na które wychowankowie kuratorów reagowali zachowaniami autodestrukcyjnymi. Ponadto, podopieczni kuratorów sądowych napotykają na istotne problemy związane z funkcjonowaniem w grupie ró-

wieśniczej. Spotykają się z odtrąceniem oraz izolacją z uwagi na orzeczone środki sądowe lub są podatni na negatywny wpływ destrukcyjnych grup młodzieżowych. Rozpoznane czynniki ryzyka mogą być łagodzone przez działanie zasobów ochronnych, wspierających funkcjonowanie nieletnich w środowisku. Niestety, w opisywanej grupie u co drugiego z podopiecznych kuratorów rozpoznano niski poziom czynników wspierających. Tylko nieliczni z opisywanych nieletnich charakteryzują się silną motywacją do osiągnięć szkolnych oraz zasobami w zakresie inteligencji, dojrzałości czy elastycznej osobowości. Brak czynników ochronnych, przy nasilonym u co drugiego z podopiecznych wysokim poziomie indywidualnych czynników ryzyka, stwarza przed kuratorami duże wyzwania w zakresie motywowania podopiecznych do podejmowania prospołecznych zachowań i wywiązywania się z roli ucznia, co nie będzie łatwe z uwagi na manifestowany przez nieletnich negatywne postawy wobec obowiązków szkolnych. Zastosowany w badaniach „Arkusze Oceny Ryzyka Wystąpienia Zachowań Przemocowych – SAVRY” dostarcza kuratorowi istotnych informacji na temat funkcjonowania podopiecznych. Zaobserwowane w przeszłości i analizowane na bieżąco czynniki ryzyka i zasoby ochronne umożliwiają kuratorom profilowanie osób dozorowanych ze względu na typ niedostosowania społecznego i dostosowywanie programowanych oddziaływań do indywidualnych potrzeb podopiecznych.

Bibliografia

Literatura

Ambrozik W., *Postępowanie probacyjne z perspektywy pedagogiki resocjalizacyjnej*, „Probacja” 2009, nr 1.

Andrews D.A., Bonta J.L., Hoge R.D., *Classification for effective rehabilitation. Rediscovering psychology*, „Criminal Justice and Behavior” 1990, vol. 17, s. 19–51.

Andrews D.A., Bonta J.L., *The Psychology of Criminal Conduct*, New Providence 2010.

Bałandynowicz A., *Probacja. Wychowanie do wolności*, Grodzisk Mazowiecki 1996.

Barczykowska A., Dzierżyńska-Breś S., Muskała M., *Systemy oddziaływań resocjalizacyjnych Anglii i Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Poznań 2015.

Barczykowska A., Dzierżyńska-Breś S., *Profilaktyka oparta na wynikach badań naukowych* (evidence based practice), „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 4.

Davis C., Bahr S., Ward C., *The process of offender reintegration: Perceptions of what helps prisoners reentersociety*, “Criminology and Criminal Justice” 2012, vol. 13 (4), s. 446–469.

Gierowski J.K., *Czynniki ryzyka i opiniowanie przemyca u adolescentów*, „Farmakoterapia w psychiatrii i neurologii” 2005, tom 21, z. 2, Zakład Psychologii Lekarskiej Katedry Psychiatrii CM UJ, Instytut Ekspertyz Sądowych w Krakowie.

Gierowski J.K., Haś A., *Konfiguracja czynników ryzyka, wybrane cechy osobowości i funkcjonowanie nieletnich w zakładzie poprawczym*, w: *Problemy profilaktyki oraz interwencji społecznej i prawnej wobec zjawisk paraprzestępczych i przestępczych*, red. J.M. Stanik, Warszawa 2007.

Muskała M., *Służba kuratorska w Anglii i Walii*, „Probacja” 2015, nr 1.

Ostrihanska Z., *Diagnoza w pracy kuratora sądowego*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. T. Jedynak, K. Stasiak, Warszawa 2008.

Stańdo-Kawecka B., *Ruch „What works” i „Nowa Resocjalizacja” – nowa perspektywa w polityce karnej*, w: *Węzłowe problemy prawa karnego*, red. V. Kornska-Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010.

Stańdo-Kawecka B., *Wybrane problemy profesjonalizacji organów probacyjnych i klasyfikacji sprawców oddanych pod dozór do grup ryzyka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, tom XXXIII, no. 3617, Wrocław 2014.

Sztuka M., *Efektywność oddziaływań w zorientowanym korekcyjnie modelu instytucji penitencjarnej. Doświadczenia amerykańskie*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2007, z. 1.

Sztuka M., *Szacowanie ryzyka w pracy kuratora Polskie rozwiązania i ich odpowiedniki w rozwiniętych systemach zachodnich*, w: M. Konopczyński, Ł. Kwadrans, K. Stasiak, *Polska kuratela sądowa na przelocie wieków nadzieje, oczekiwania, dylematy*, redakcja naukowa, Impuls, Kraków 2016.

Ward D., Scott J., Lacey M., *Probation: Working for Justice*, Oxford University 2002.

Węgliński A., Kuziora G., *W poszukiwaniu wychowującej kurateli sądowej*, Lublin 2016.

Węgliński A., *Mikrosystemy wychowawcze w zakładach poprawczych*, w: *Raport o stanie wdrażania reformy resocjalizacji w zakładach poprawczych*, Warszawa 1997.

Węgliński A., *Profilowanie zakładowych instytucji dla nieletnich z uwzględnieniem metody zarządzania przypadkiem*, w: *Resocjalizacja instytucjonalna nieletnich – stan obecny i perspektywy rozwoju*, red. M. Heine, A. Karłyk-Ćwik, Wrocław 2017.

Wójcik D., *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2013, tom 16.

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016, poz. 969).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2013, poz. 335).